

Pomimo dostrzeżonych kontrowersji, omawiana książka zasługuje na pozytywną ocenę i rekomendację dla osób, które interesują się problematyką części ogólnej prawa zobowiązań.

Piotr Czuba
Instytut Prawa Prywatnego
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Piotr S t e c z k o w s k i, *Penitencjaria Apostolska XIII-XVI w. Powstanie. Ewolucja. Odnowienie*, Rzeszów: Zakład Poligraficzny Zbigniew Gajek 2013, ss. 275.

Penitencjaria Apostolska jest jedną z najstarszych dykasterii Kurii Rzymskiej. Pomimo to historia Penitencjarii nie cieszyła się – jak dotąd – większym zainteresowaniem autorów polskich. Lukę tę, w odniesieniu do pierwszych czterech wieków jej istnienia, wypełnia praca ks. Piotra Steczkowskiego pt. *Penitencjaria Apostolska XIII-XVI w.* Rozprawa ta ma ponadto widoczne znamiona oryginalności również w zestawieniu z pracami opublikowanymi do tej pory za granicą. Dotychczasowe badania nad Penitencjarią prowadzone były przede wszystkim przez historyków (takich jak – w przeszłości: Vincentius Petra, Emil Göller i Filip Tamburini, a współcześnie: Ludwig Schmutge, Kirsi Salonen, Andreas Meyer, Wolfgang P. Müller i Paolo Ostinelli). Koncentrowały się one na odnalezieniu i przebadaniu materiału źródłowego oraz przedstawieniu na tej podstawie historii Penitencjarii w określonym czasie. Mniej uwagi zwracano na zależności, jakie można dostrzec pomiędzy funkcjonowaniem Penitencjarii Apostolskiej a koncepcjami teologicznymi i kanonicznymi dotyczącymi takich kwestii, jak sakrament pokuty, władza papieża i rozgraniczenie *forum internum* od *forum externum*. Tymczasem ks. Steczkowski postawił sobie za cel nie tylko ustalenie i omówienie poszczególnych etapów rozwoju Penitencjarii w wiekach XIII-XVI, ale i wskazanie czynników, które miały decydujący wpływ na kierunki ewolucji tej instytucji. Istniejące zależności zostały podkreślone zwłaszcza w odniesieniu do momentów kluczowych, do jakich należy powstanie Penitencjarii oraz jej odnowienie, mające ścisły związek z decyzjami Soboru Trydenckiego.

Pewne wątpliwości budzą wskazane w tytule granice czasowe. Niezbyt precyzyjnie informują one o okresie, który jest w pracy omawiany. Dotyczy to zwłaszcza pierwszej z dat granicznych (początek XIII wieku). Jak stwierdza Autor, „pewność co do istnienia Penitencjarii jako instytucji papieskiej odnosi się do połowy XIII w., a dokładniej do okresu pontyfikatu Aleksandra IV (1254-1261)” (s. 81). Z drugiej

zaś strony, omówienie dotyczące urzędu (a tym bardziej funkcji) penitencjarza papieskiego obejmuje również okres poprzedzający początek XIII wieku. Jak bowiem zauważa, „pierwszą wzmianką, na podstawie której z całą pewnością można stwierdzić, że istniał już urząd odpowiedzialnego za przyjmowanie spowiedzi w imieniu papieża, jest opis zawarty w *De nugis curialium*”, odnoszący się do wydarzeń z 1179 r. (zob. s. 71). Niezbyt precyzyjna jest również druga cezura, do której odnosi się Autor w tytule (koniec XVI wieku). Trzeba bowiem zauważyć, że zawarte w pracy omówienie nie wykracza właściwie poza pontyfikat Grzegorza XIII (1572-1585).

Omawiane opracowanie stanowi zwarte studium kanoniczno-historyczne, obejmujące pięć rozdziałów, wstęp, zakończenie, objaśnienia skrótów oraz bibliografię. Strukturę pracy ukształtowano z odwołaniem się przede wszystkim do kryterium chronologicznego (choć z pewnymi modyfikacjami), co odpowiada zarówno tytułowi, jak i zamierzeniom badawczym.

W rozdziale pierwszym (s. 13-65) przedstawiono elementy doktryny kanonicznej, które miały decydujący wpływ na powstanie Penitencjarii Apostolskiej. Skoncentrowano się na kwestiach związanych z pokutą sakramentalną (a zwłaszcza praktyką odbywania pielgrzymek pokutnych do Rzymu), rozwojem koncepcji pełni władzy papieża (jako impulsem do rozwoju tzw. rezerwatów papieskich) oraz rozróżnieniem dwóch zakresów wykonywania władzy kościelnej: zewnętrznego i wewnętrznego (zwanego także forum sumienia).

Przedmiotem rozdziału drugiego (s. 67-97) uczyniono powstanie i (pierwotną) organizację Penitencjarii Apostolskiej. Omówiono tu początki funkcji i urzędu penitencjarza papieskiego, zasadnicze te dwie rzeczy rozróżniając. W rozważaniach dotyczących funkcji penitencjarza papieskiego oparto się na najnowszych ustaleniach historyków, odrzucając (rzeczowo, ale i z taktem) koncepcje, zgodnie z którymi jej początków należy upatrywać w III lub VII wieku. Kompetentnie przedstawiono również strukturę Penitencjarii, ukształtowaną na podstawie bulli Benedykta XII *In agro dominico* z 1338 r.

Rozważania zawarte w kolejnej, zasadniczej części opracowania skoncentrowano na kompetencjach Penitencjarii i stosowanych w niej procedurach (s. 99-144). Omówienie pierwszej z tych kwestii uporządkowano z odwołaniem się do schematu wykorzystywanego najczęściej w registrach Penitencjarii. Natomiast pisząc o drugiej z nich, osobno przedstawiono procedurę zwyczajną i procedury specjalne. Za mankament trzeba natomiast uznać fakt, że Autor zdecydował się na przedstawienie omawianych tu kwestii „w układzie uschematyzowanym, bez uwzględnienia zmian” (s. 99). Właściwsze byłoby klarowne przedstawienie pierwotnych kompetencji i struktury Penitencjarii, a następnie dopiero ukazanie dokonywanych w tych zakresach modyfikacji.

Rozdział czwarty poświęcono omówieniu reform, jakim poddawana była Penitencjaria Apostolska. Reformy te były podejmowane przez kolejne sobory i papieży, co zasadniczo uwzględniono w strukturze tej części pracy. Kompetentnie ukazano tu nie tylko założenia reform oraz sposoby ich wdrażania i ostateczne rezultaty, ale również przyczyny złego funkcjonowania Penitencjarii.

Ostatnia z merytorycznych części opracowania dotyczy działań podjętych przez papieży, którzy czerpali inspirację z dyskusji prowadzonych w kręgach reformatorskich w trakcie Soboru Trydenckiego oraz z podejmowanych przez to zgromadzenie decyzji. Przeanalizowano także wpływ idei soborowych dotyczących sakramentu pokuty, władzy papieża oraz rozdzielenia *forum externum* i *forum internum*, na strukturę i kompetencje odnowionej Penitencjarii.

Zgodnie z charakterem opracowania, przy analizie kolejnych zagadnień Autor koncentruje uwagę na źródłach prawa kanonicznego, odnoszących się (bezpośrednio lub pośrednio) do Penitencjarii Apostolskiej. Korzysta przy tym z uznanych publikacji źródłowych, opierając się – jeśli chodzi o ustalenia historyczne – na wynikach badań prowadzonych przez specjalistów z tego zakresu.

Szkoda, że w omawianym opracowaniu całkowicie brakuje wątków polskich. Informacja, że prośby pochodzące od Polaków, które zapisano w registrach Penitencjarii, „są sukcesywnie publikowane w kolejnych tomach *Bullarium Poloniae*” (s. 9), dawała nadzieję, że przynajmniej niektóre z rozważań zostaną zobrazowane przykładami dotyczącymi naszego kraju. Byłyby to również przyczynek do badań nad historią duchowości i historią Kościoła w Polsce. Autor ograniczył się jednak do przykładów odnoszących się do Włoch i Hiszpanii. Pewien niedosyt pozostawiają również fragmenty, w których podejmuje się kwestie opłat obowiązujących w Penitencjarii. Autor zazwyczaj ogranicza się do przykładowego podania ich wielkości albo do ogólnego stwierdzenia, że były one niższe niż w innych dykasteriach Kurii Rzymskiej. Nie dokonuje niestety żadnych porównań, co nie pozwala na zrozumienie realnej wartości tych opłat.

Staranność i specjalistyczny charakter języka, którym posługuje się Autor, powodują, że pracę czyta się z przyjemnością. Nie jest ona co prawda – jak to bywa z ludzkimi dziełami – całkowicie wolna od mankamentów językowych. Mają one jednak wyłącznie charakter drobnych „wypadków przy pracy”, które nie zasługują na wyliczanie.

Generalnie rzecz ujmując można stwierdzić, że omawiane opracowanie ks. Steczkowskiego ma dwie ważne cechy. Po pierwsze (co należy odpowiednio dowartościować wobec deficytu polskojęzycznych opracowań dotyczących Penitencjarii Apostolskiej), przybliży polskiemu czytelnikowi ustalenia dokonane przez obcych badaczy. Po drugie, wskazuje na czynniki, które miały decydujący wpływ na powstanie omawianej instytucji oraz kierunku jej ewolucji. Sposób zwracania uwagi na te zależności mógłby być w całej pracy bardziej jednolity. Ważniejsze jest jednak, że zaprezentowane przez Autora koncepcje w istotny sposób przyczyniają się do zrozumienia organizacji i funkcjonowania Penitencjarii Apostolskiej w pierwszych wiekach jej istnienia.

Piotr Stanisław
Katedra Prawa Wyznaniowego KUL